

LIETUVOS VALSTYBĖS IR TEISĖS ATGIMIMO KONCEPCIJOS FORMAVIMASIS

Mindaugas Maksimaitis

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto

Teisės filosofijos ir istorijos katedra

Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva

Telefonas (+370 5) 271 4697

Elektroninis paštas mindaugasmaksimaitis@mruni.eu

Pateikta 2013 m. sausio 10 d., parengta spausdinti 2013 m. birželio 3 d.

Anotacija. Šiandieninė Lietuvos valstybė yra ne vien šiuolaikinių politinių procesų, bet ir XIII a. sukurtos, didingai penkis šimtmečius gyvavusios, po to du kartus agresyvių kaimynų pastangomis mėgintos ištrinti iš politinio Europos žemėlapių ir tiek pat kartų atgimusios valstybės istorinių teisinių tradicijų rezultatas. Straipsnyje siekiama atskleisti modernaus, pagal demokratijos kanonus tautiniu etnografiniu pagrindu tvarkomo Lietuvos valstybingumo sąsajų su istorine Lietuvos valstybe koncepcijos formavimosi aplinkybes, dviejų XX a. Lietuvos valstybės ir teisės atgimimų esmę ir prasmę.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos valstybės ir teisės atgimimas, Lietuvos Valstybės Taryba, Lietuvos Aukščiausioji Taryba-Atkuriamasis Seimas.

Įvadas

Galiojančios 1992 metų Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹ preambulėje, pažymint buvusių Lietuvos Respublikos Konstitucijų ir Lietuvos Statutų, sudariusių prieš

1 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

daugelį amžių lietuvių tautos sukurtos valstybės teisinius pagrindus, vaidmenį, yra pabrėžiami Lietuvos valstybingumo ir teisės tradicijų perimamumas bei istorinis tęstinumas. Tą pačią mintį akcentuoja Lietuvos valstybės himno žodžiai – prasmingas palinkėjimas jos Sūnams stiprybės semtis iš praeities. Šiandieninė Lietuvos valstybė ir teisė – tai ne vien dabartinių politinių procesų, bet ir XIII a. sukurtos, penkis šimtmečius gyvavusios, po to 1918–1940 m. atgimusios Lietuvos valstybės istorinių teisinių tradicijų rezultatas. Prie valstybės išlikimo po istorijos jai skirtų sunkių išbandymų, prie išsaugojimo galimybės XX a. net du kartus, kaip mitologiniam Feniksui, keltis iš pelenų, pirmiausia po šimtą dvidešimt metų užsitęsios nebūties carinės Rusijos imperijos – pagrįstai įvardijamos tautų kalėjimu – gnaužuose, vėliau po penkiasdešimtmečio priverstinio „mėgavimosi“ tariama tautų draugyste kitos imperijos – sovietinės – sudėtyje, ženkliai prisidėjo sukaupta Lietuvos valstybingumo patirtis ir tradicijos.

Abiem atvejais Lietuva sugebėjo vykusiai išnaudoti palankiai susiklosčiusias istorines aplinkybes. Kiekvienas šių atvejų nusipelno įdėmaus istorijos, politikos ir teisės mokslų žvilgsnio.

Lietuvos valstybingumo atkūrimo patyrimas istorine prasme plačiai tyrinėtas ir aptartas gausiuose daugelio autorių darbuose. Lietuvos nevienkartinio atgimimo ir su juo susijusio valstybės ir teisės tradicijų perimamumo bei istorinio tęstinumo leksikonas, kaip ir pati atgimimo koncepcija, tapę įprastiniai, tradiciniai, istorinių 1918 m. vasario 16 d. ir 1990 m. kovo 11 d. Aktų genezės ir jų politinės istorinės reikšmės kontekste esamoje literatūroje naudojami nuolat, bet dėmesys paprastai koncentruojamas į konkrečias su tuo susijusias aplinkybes ir įvykius, jų eigą ir tiesioginius rezultatus, ženkliai mažiau gilinantis į jų prasmę. Juolab, manytume, akivaizdžiai stokojama šia tema apibendrinančių darbų.

Šiame straipsnyje siekiama bent kiek papildyti esamą spragą: atskleisti Lietuvos valstybės ir teisės atgimimo koncepcijos formavimosi aplinkybes, abiejų praeito šimtmečio Lietuvos valstybės ir teisės atkūrimų esmę ir prasmę, panašumus ir skirtumus.

1. Persikūnijimas po nebūties

Agresyviems kaimynams XVIII a. pabaigoje pasidalijus Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, didžioji jos teritorijos dalis Jekaterinos II 1795 m. gruodžio 14 d. įsaku paskelbta visiems laikams prijungta prie Rusijos imperijos. Administracinio valdymo požiūriu ji imta traktuoti organiškai imperijos dalimi, galias tradicijas turintis jos valstybingumas ilgam nutrūko. Istorinės Lietuvos politinis ir kultūrinis vaizdinys gyvas teliko tik tautos atmintyje. Bet kiek vėliau, ypač panaikinus 1861 m. baudžiavą ir susidarius palankesnėms sąlygoms aktyviau reikštis iš kaimo kilusiai lietuviškai inteligentijai, padėtis ėmė keistis, ėmė įsisiūbuoti tautinio sąmonėjimo procesas. Lietuvių tauta pajėgė susiformuoti į integralų etninį vienetą ir perimti vadovavimą krašto visuomenei². Imta galvoti apie nacionalinį išsivadavimą. Konkretesnes formas – pirmiausia kultūrinės autonomijos Rusijos sudėtyje reikalavimą – šie siekiai ėmė įgauti 1905–1907 metais.

2 Račkauskas, K. *Lietuvos konstitucinės teisės klausimais*. New York, 1967, p. 9.

Valstybinio Lietuvos savarankiškumo viltis įžiebė Pirmojo pasaulinio karo eiga ir tam palankiai besiklostanti tarptautinė politinė situacija. Politiškai aktyviausioji lietuvių inteligentų dalis pačioje Lietuvoje bei ekstremalių aplinkybių išblaškyta po svetimas šalis dabar jau ėmė puoselėti politinės autonomijos Rusijos imperijoje mintį, o Lietuvos teritoriją 1915 m. vasarą okupavus vokiečiams pakitusią situaciją ryžtasi panaudoti ir visiškam išsilaisvinimui nuo priklausomybės Rusijos imperijai³. O štai po to karinis paties okupanto pralaimėjimas jau atvėrė kelius ir į laisvę, ir į savarankiškumą.

Papildoma paskata, žadinusi pastangas atkurti Lietuvos valstybingumą, buvo Vokietijos ir Austro-Vengrijos vyriausybių 1916 m. lapkričio nutarimas atkurti Lenkijos valstybę. Pasitikėjimą savo jėgomis ypač sustiprino ir naujas išsilaisvinimo perspektyvas atvėrė carizmo žlugimas 1917 m. vasaryje bei laisvo tautų apsisprendimo teisės pagrindu prasidėjusi pasaulyje garsiai nuskambėjusi europinių imperijų griūtis.

Tuo metu Lietuvos valstybingumo reikalu parodyta ištis nemaža pastangų⁴. Gana plačiai sklandė istorinės Lietuvos atkūrimo idėja, mačiusi daugiatautę ateities valstybę autonomijos, konfederacijos ar federacijos su kitomis tautomis – gudais, lenkais ir net latviais – forma⁵. Užtenka prisiminti 1916 m. sausyje Kaune susibūrusią S. Banaičio grupę, suspėjusią parengti „Savivaldės Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės konstitucijos pamatus“⁶, didelėmis pastangomis pagarsintus užsienyje ir informavusius pasaulio viešąją nuomonę apie lietuvių siekius atkurti kadaise prarastą valstybingumą.

Bet su niekuo nepalyginamą vaidmenį suvaidino ir realius rezultatus atnešė Lietuvos Tarybos veikla, su kuria, be kita ko, susijęs koncepcijos, besiremiančios Lietuvos valstybės tęstinumo idėja, galutinis susiformavimas ir realizavimas.

Apie Lietuvos valstybės tęstinumą Tarybą sudariusios Vilniaus konferencijos 1917 m. rugsėjo 21 d. politinėje rezoliucijoje dar nekalbama – ne tai tomis itin sudėtingomis aplinkybėmis buvo svarbiausia. Diskusijose tuomet vieningai pasisakyta principiniu – Lietuvos nepriklausomybės – reikalu⁷, o pats rezoliucijos tekstas būtina laisvam Lietuvos vystymuisi sąlyga skelbė reikalingumą *sukurti* („*sudaryti*“) (čia ir toliau kursyvas mūsų – M. M.) nepriklausomą Lietuvos valstybę⁸. Ši priimtoji formulė galėjo būti suprantama pasiryžimu tiesiog kurti valstybę, neatmetant ir buvusio valstybingumo atkūrimo bei pratęsimo varianto.

3 Purickis, J. Lietuvių veikimas Šveicarijoje Didžiojo karo metu. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Fotografuot. leid. Kaunas: Šviesa, 1990, p. 45–46, 51; Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. II. Fotografuot. leid. Vilnius, 1992, p. 798.

4 Lopata, R. Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. 9. Vilnius, 1996, p. 56–130.

5 Bauža, Č.; Setkauskis, P. *Lietuvos valstybingumas XX amžiuje. Atkūrimas ir tęstinumas*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2002, p. 186.

6 Dambrauskas, A.; Banaitis, S.; Kriaučiūnas, J. Iš mūsų 1916 m. atsiminimų. Protokolas. *Lietuvos aidas*. 1933, 38.

7 *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*. Sud. A. Eidintas, R. Lopata. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 70–75.

8 *Ibid.*, p. 76.

Identiškai – „Lietuvių Tauta *sudaro* nepriklausomą savarankišką valstybę“ – uždavinys kiek anksčiau buvo formuluojamas ir organizacinio komiteto Lietuvių konferencijai sušaukti rezoliucijoje⁹.

Suvokus, jog naujo laikmečio sąlygomis moderniais demokratiniais pagrindais atkuriamą daugiatautę LDK tipo valstybę, kurioje lietuvių tauta neišvengiamai tesudarytų gyventojų mažumą, jai nieko, apart grėsmės ištirti tarp skaitlingesnių kitataučių, nežadėtų, o ir, aplinkui griūvant kitoms imperijoms, nėra perspektyvi, tiesioginio aktyvaus rengimosi Konferencijai metu – 1917 m. rugsėjo 6 d. – pasirodžiusio pirmojo „Lietuvos aid“¹⁰, redaguojamo A. Smetonos, numerio redakciniame straipsnyje rašyta, jog „negali grįžti senovės Lietuva nuo Baltijos ligi Juodųjų jūrų“, jog „Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė, buvusi kitados mūsų protėvių sudaryta, bėra mums brangus istorijos atminimas“¹⁰. Tokios valstybės idėją jau Konferencijos politinėje rezoliucijoje buvo išstūmęs etnografinis būsimos valstybės pradas – pabrėžtas naujos valstybės kūrimo etnografinėse ribose būtinumas.

Priėmusi pagrindinę rezoliuciją, svarbiausiems savo nutarimams realizuoti Konferencija iš savo narių išrinko visuomeninę politinę instituciją – Lietuvos Tarybą¹¹. Šioji, siekdama susikurti galimybes viešai veiklai okupacijos sąlygomis, nedelsdama kreipėsi į vokiečių Rytų fronto kariuomenės vadovybę, prašydama patvirtinti jos sudėtį, kitaip tariant – ją legalizuoti okupacinės administracijos akyse, nurodydama atėjus laiką, kuomet lietuviai tikisi naujai „*atkurti* ant tautinių pamatų Lietuvos valstybę“¹². Taip bene pirmą kartą oficialiai pavartotas žodis, reiškiantis tiesioginį siekiamos valstybės ryšį su buvusiąja istorine Lietuva, jos tęstinumą. O po poros dienų Taryba jau viešojoje erdvėje – spaudoje – paskelbė savo uždaviniu laikanti „*atstatyti* Lietuvos valstybę“, žengti pirmą žingsnį į „*vėl* laisvos“ Lietuvos gyvenimą¹³.

Netrukus paaiškėjo, jog būtent tokia būsimo Lietuvos valstybingumo interpretacija gali būti naudinga ir vokiečiams. Jiems rengiantis separatinėms taikos deryboms su Rusijos bolševikų valdžia, kuriose vienu svarbiausiu ginčo objektu turėjo tapti teritorijų, iki karo priklausiusių Rusijai, taigi ir Lietuvos, dabar okupuotų Vokietijos, likimas, ir laukiant sovietų pusės priešinimosi planuojamam jų prijungimui prie Vokietijos imperijos, gruodžio 1 d. Berlyne vykusiame Lietuvos Tarybos delegacijos susitikime su įgaliotais vokiečių administracijos pareigūnais¹⁴ numatyta leisti Lietuvai viešai prabilti apie nepriklausomą savo valstybę, sykiu pareiškiant ne tik lietuvių tautos valią atsiskirti nuo buvusių valstybinių ryšių su kitomis tautomis, bet ir, panaudojant valstybės *atkūri-*

9 Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918, *supra* note 7, p. 52.

10 Pirmutinis žodis. Lietuvos aidas. 1917, 1.

11 Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918, *supra* note 7, p. 76–77, 117–119.

12 Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais 1915–1918. Sudarė E. Gimžauskas. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, p. 165.

13 Lietuvos Taryba. Lietuvos aidas. 1917, 7.

14 Colliander, B. *Die Beziehungen zwischen Litauen und Deutschland während der Okkupation 1915–1918*. Aktiebolag, 1935, S. 147.

mo (*Wiederherstellung*) formulę¹⁵, netiesiogiai primenant Rusijai kitados jos įvykdytą šios šalies valstybingumo likvidavimą.

Tiesioginiu šių susitarimų rezultatu tapo itin kontroversiškai literatūroje vertinamas 1917 m. gruodžio 11 d. Lietuvos Tarybos pareiškimas, skelbęs nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą ir pasisakęs už amžiną, tvirtą sąjungą su Vokietijos imperija¹⁶. Tačiau pareiškimui netapus pagrindu Vokietijos žadėtam Lietuvos nepriklausomybės pripažinimui, Taryba suprato į Lietuvos klausimą ją žvelgiant vien tik iš vokiško imperializmo pozicijų. Įsitikinta, kad išeiti iš susidariusios keblios situacijos įmanoma tik griežtais ir ryžtingais veiksmais¹⁷, apie kuriuos prabilo istorinis jos 1918 m. vasario 16 d. Nutarimas¹⁸.

Nepriklausomybės Akte Lietuvos Taryba dar kartą aiškiai deklaravo pasiryžimą pagal tautos apsisprendimą ir istorinę tiesą ne kurti naują, o *atkurti* Lietuvos valstybę, pabrėždama kuriamo būsimo valstybingumo tiesiogines sąsajas su istorine Lietuvos valstybe, to valstybingumo tęsinį¹⁹. Akto žodžiai reiškė, jog „nuo šios valandos Lietuvos valstybė, Lietuvos Tarybos keliama, atgimsta iš naujo“²⁰, jog kadaise „nutraukta laisvės gija vėl buvo sumegzta su praeitimi“²¹.

Valstybę esant *atstatyta*²², kaip įvykusį faktą²³, užbaigdamas tautinio atgimimo, valstybės atkūrimo, laikinų konstitucijų, įstatymų bei tokių pat vyriausybių laikotarpį, 1920 m. gegužės 15 d. proklamavo ir ką tik susirinkęs Steigiamasis Seimas.

Suprantama, Lietuvos valstybės atkūrimas anaip tol nereiškę pastangų prikelti tą pačią, buvusiąją valstybę. Pasiryžimas atkurtą Lietuvos valstybę tvarkyti laikantis demokratijos kanonų, sykiu su jos teritorijos apribojimu etnografinėmis sienomis, aki-vaizdžiai rodė, kad atkuriamą nepriklausomą Lietuvos valstybę numatyta organizuoti kitaip nei istorinė Lietuva.

Nepriklausomos Lietuvos valstybės XX a. pradžioje kūrimas tuo pat metu reiškė ir jos nacionalinės teisės, būtinos visuomenės vientisumui bei racionaliam jos valdymui užtikrinti, jai apginti, išreikšti bendrus gyventojų interesus, kūrimą. Valstybės atkūrimo koncepcija, atsiremianti į viduramžiais gyvavusią Lietuvos valstybę, jungėsi su jos politikų požiūriu ir į toje istorinėje valstybėje anuomet galiojusios teisės perimamumą ir tęstinumą, jų žvilgsniai kryo ir į pasiekusią neabejotiną aukštumą jos istorinę – Didžiosios Kunigaikštystės laikų – teisę, į daugiau nei tris šimtmečius ne tik savame krašte,

15 *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais 1915–1918*, supra note 13, p. 223–224; *Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*, supra note 7, p. 143–147.

16 *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*, supra note 7, p. 155–157; Klimas, P. Lietuvos valstybės kūrimas 1915–1918 metais Vilniuje. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*, supra note 3, p. 11.

17 [Red. str.]. *Tiesos kardas*. 1919 02 16, 35.

18 Lietuvos Valstybės Nepriklausomybės Paskelbimo Aktas. *Lietuvos novelos*. Sud. K. Šalkauskis. Kaunas, 1935, p. 3.

19 Sidzikauskas, V. Steigiamasis Seimas ir Lietuvos tarptautinės problemos. *Tėvynės sargas*. 1970, 1: 59.

20 Šaulys, J. Dėl nepriklausomybės paskelbimo. *Lietuvos aidas*. 1918, 22.

21 Sužiedėlis, S. Vasario 16-osios istorinės atramos. *Lietuva*. 1953, 3: 6.

22 Lietuvos Valstybės Nepriklausomybės proklamavimas. *Lietuvos novelos*, supra note 19, p. 4.

23 Vaitiekūnas, V. Lietuvos suverenumas Steigiamajame Seime. *Aidai*. 1970, 10: 458.

bet ir kaimynuose sėkmingai taikytą Lietuvos Statutą²⁴, kurio veikimas, žlugus LDK valstybingumui, pradžioje esminiai susiaurintas, o nuo 1840 m. buvo visai nutrauktas.

Tačiau identiškos Lietuvos istorinės teisės (kaip ir tapačios Lietuvos istorinės valstybės) atkūrimą utopišką darė esminiai pakitusi epocha; politinės, ekonominės, socialinės ir kitos XX a. pradžios sąlygos atsikuriančioje Lietuvos valstybėje ir aplink ją jau nebuvo panašios į egzistavusiasias daugiau nei prieš šimtmetį netenkant valstybingumo, o dar gerokai anksčiau pasirodęs Lietuvos Statutas, teisiškai įtvirtinęs feodalinę žemėvaldą bei kitus realiai jau neegzistuojančius santykius ir institutus, nebetiko naujam gyvenimui, gyventojai, be to, jau buvo perėmę okupantų diegtų teisinių sistemų įtaką. Iš tiesų, LDK teisės aktai jau nebūtų pajėgę geriau tenkinti naujais pagrindais atkuriamos valstybės poreikių už tuo metu galiojusią, nors ir taip pat senstelėjusią rusų, juolab už lietuviškoje Užnemunėje paveldėtą kur kas modernesnę XIX a. pradžios prancūzų arba ir dar kiek vėlesnę vadinamosios Lenkijos karalystės, teisę.

Apie teisės Lietuvoje atkūrimą ir tęstinumą buvo galima kalbėti nebent ta prasme, kad vėl sugrįžta prie savos, nacionalinės teisės, pritaikytos esamoms sąlygoms, lygiai kaip anuomet realiai buvo dedamos pastangos atkurti ne pačią kitados gyvavusią Lietuvos valstybę, o tik jos valstybingumą.

Nauja būsima Lietuvos teise imta rūpintis nuo 1918 m. pradžios: sausio 15 d. Lietuvos Taryba žengė pirmąjį žingsnį Konstitucijos projektui rengti, oficialiai tai pavesdama A. Smetonai²⁵. Platesnis naujų įstatymų projektų rengimo darbas pajudėjo išsyk po vasario 16 d., pradėjus atkuriamai valstybei laikytų svarbiausiais įstatymų – Steigiamojo Seimo rinkimų, Savivaldybių, Teismų sutvarkymo, Notariato ir hipotekos bei kai kurių kitų – projektų rengimą²⁶. Lietuvos Tarybą netrukus pasiekė ir Rusijoje veikusios Lietuvių vyriausiosios tarybos Juridinės komisijos parengti Konstitucijos, Steigiamojo Seimo rinkimų, Vietos savivaldybių, taip pat Lietuvos laikinojo valdymo ir kai kurių kitų įstatymų projektai²⁷.

Tačiau suvokta ir tai, kad mėginimas iš pagrindų naujai kurti savą teisę reikštų praktiškai neišsprendžiamą uždavinį, todėl neatsisakyta ir tuomet realiai tebeveikusios svetimos teisės perimamumo. Jau 1918 m. pirmojoje pusėje Taryboje imta rūpintis svarbiausių svetimų kodeksų, galiojusių Lietuvoje iki Pirmojo pasaulinio karo – rusų Civilinių ir Bau-džiamųjų įstatymų bei Napoleono kodekso – vertimu į lietuvių kalbą²⁸. Nors šis darbas, neturint lietuviškos teisinės terminijos, vyko vangiai²⁹, bet tą patį metų rudenį konstatuota,

24 Maksimaitis, M. Istorinės LDK teisės aidas moderniojoje Lietuvos teisėje. *Jurisprudencija*. 2012, 19 (3): 845–846.

25 *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*, supra note 7, p. 181.

26 *Ibid.*, p. 397–398; Žinios iš Lietuvos. *Lietuvos aidas*. 1918, 76; Lietuvos Tarybos Teisininkų komisijos 1918 05 28 raštas Lietuvos Tarybos Prezidiumui. *LCVA*. F. 1014, ap. 1, b. 32, lap. 1.

27 *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*, supra note 7, p. 285–286; P. Leono 1918 05 25 raštas Lietuvos Valstybės Tarybai. *LCVA*. F. 1014, ap. 1, b. 27, lap. 1.

28 *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*, supra note 7, 1991, p. 240; Žinios iš Lietuvos. *Lietuvos aidas*. 1918, 76; V. Stašinsko 1918 05 28 raštas Lietuvos Tarybos Prezidiumui; S. Šilingo 1918 08 20 raštas Lietuvos Vvalstybės Tarybos Prezidiumui. *LCVA*. F. 1014, ap. 1, b. 32, lap. 1, 10a.

29 Sugintas, A. Šis tas iš darbuotės teismo srity. *Teisininkų žinios*. 1958, 23–24: 27.

kad esąs atliktas „didelis vertimų darbas“, jau išversti „giliai įsišakniję mūsų gyveniman“ rusų įstatymai³⁰ (tiesa, vertimų, tinkančių pretenduoti į oficialius, realiai nesulaukta).

Teisės, bet ne savos istorinės, o galiojusios iki Pirmojo pasaulinio karo, perimamumas ir tęstinumas konstituciniu lygmeniu Lietuvoje buvo įtvirtintas pirmajame jos konstituciniame akte: atkuriamos valstybės valdžios valia pasinaudoti Lietuvos teritorijoje galiojusia svetima teise atspindėta 1918 m. lapkričio 2 d. Tarybos priimtuose Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniuose Dėsniuose³¹, paskelbusiuose apie laikiną veikusiųjų iki Pirmojo pasaulinio karo ir neprieštaraujančių konstitucijai įstatymų išsaugojimą: kitu atveju valstybė neabejotinai būtų patyrusi sunkiai prognozuojamą tų santykių chaosą, būtų susidariusi situacija, kuri, pasak M. Römerio, „tokiame sudėtingame, kaip valstybinis, socialiniame bendradarbiavime iš tikrųjų yra nepakenčiama ir neįmanoma“³².

Šis nacionalinės teisės kūrimo kelias Lietuvos sąlygomis reiškė, jog atskiros atkuriamos valstybės teritorijos dalys paveldėjo ilgą laiką jose politiškai viešpatavusių užsienio pavergėjų čia diegtus skirtingus teisės šaltinius. Pradžią teisės partikuliarumui buvo padaręs XVIII a. pabaigoje to meto Europos galiūnų įvykdytas Abiejų Tautų Respublikos pasidalijimas, o nepriklausomos Lietuvos sąlygomis jį išplėtė 1923 m. į jos sudėtį autonominio darinio teisėmis įsiliejęs Klaipėdos kraštas su jame galiojusia Vokietijos imperijos teise.

Vieningai to meto specialistai laikėsi nuomonės, kad receptuotieji įstatymai, pritaikyti didelių valstybių gyvenimo reikmėms, atsikūrusiai Lietuvos valstybei netikę³³, buvo prisiskundę absoliutinės monarchijos ir liberalizmo tendencijų ir visiškai nesiderinę ir su naująja demokratine Lietuvos valstybės forma³⁴. Bet ir tokioje teisėje, jau apie šimtmetį organizavusioje ir reglamentavusioje visą teisinį gyvenimą, įžvelgta tinkamiausia teisinė alternatyva to meto Lietuvos visuomeniniam gyvenimui, geriausiai krašto gyventojams pažįstama ir lengviausiai realizuojama.

Tad LDK ir atkuriamos valstybės teisės sistemas tarpusavyje realiai tesiejo ne atitinkamos pozityviosios teisės normos, o tik kai kurios nesunkiai pastebimos senojoje LDK teisėje teisinių idėjų bei principų užuomazgos³⁵, o simboliškai – dar ir atkuriamos Lietuvos valstybės herbu pripažintas Vytis, aukščiausiosioms įstatymų leidžiamosios ir teisminės valdžių institucijoms parinkti istoriniai atitinkamų LDK institucijų – Seimo, Vyriausiojo Tribunolo – pavadinimai, kai kurie jų statuso bei vykdomų funkcijų aspektai.

30 Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918, *supra* note 7, p. 397.

31 Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai. *Laikinosios Vyriausybės žinių papildymas*. 1918, Nr. 1-1a.

32 Römeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. D. 1. Kaunas, 1937, p. 451.

33 Šalkauskis, K. Įstatymų kodifikacija. *Teisė*. 1939, 46: 124.

34 Kavolis, M. Mūsų įstatymdavystė ir teisdarystė. *Lietuva 1918–1938*. Kaunas: Šviesa, 1990, p. 328.

35 Raulinaitis, P. V. *Parlamentarizmas*. Klaipėda, 1925, p. 7.

2. Ant buvusiųjų pamatų

Lietuvos valstybė, 1940–1990 m. laikotarpiu išgyvenusi SSRS, Vokietijos ir vėl SSRS okupacijas, skirtingai nei būdama caro imperijos sudėtyje, dėl šios priežasties nenustojo gyvavusi – ji sugebėjo bent formaliai išlaikyti savo teisinius pagrindus, išsaugota „daug požymių, įrodančių prieškarinio Lietuvos valstybės egzistavimą *de jure*“³⁶. Tarp jų – ištiesą okupacijos laikotarpį užsienyje veiklos nenutraukusi Lietuvos diplomatinė tarnyba, galiojančiomis laikytos nepriklausomos Lietuvos valstybės sudarytos sutartys, išsaugota užsienyje buvusi valstybės nuosavybė, kai kuriose Vakarų valstybių likusi pripažįstama Lietuvos Respublikos pilietybė (piliečių pasai). Apskritai Vakaruose laikytasi Baltijos valstybių aneksijos nepripažinimo politikos³⁷.

Tuo pat metu vadinamasis sovietinis Lietuvos valstybingumas, net turėdamas kai kuriuos išorinius šiam reiškiniui būdingus atributus ir institucijas, iš esmės tebuvo fikcija: įtraukta į SSRS sudėtį Lietuva realiai virto suvereniteto neturinčiu unifikuotu jos vienetu, be politinės autonomijos turinio: jos Aukščiausiąją Tarybą esama pagrindo laikyti institucija, teužiiminėjusia SSRS įstatymų pritaikymu Lietuvos sąlygoms, Ministrų tarybą – tų įstatymų vykdytoja. Tuo tarpu Lietuvos komunistų partijos CK faktiškai tenkinosi Sovietų sąjungos kompartijos srities, kaip tam tikro administracinio teritorinio vieneto, struktūrinio padalinio (komiteto) teisėmis³⁸.

Visą šį laikotarpį Lietuvoje nenutrūko įvairiomis formomis vykęs pasipriešinimas SSRS (trejetą metų ir Vokietijos) okupacijai.

Tautos valią atkurti nepriklausomą valstybę savo atsišaukime buvo paviešinęsi jau Laikinoji Lietuvos Vyriausybė, suformuota 1941 m. birželio 22–23 d. įvykus ginkluotam antisovietiniam sukilimui³⁹. 1943 m. pabaigoje susidaręs, susijungęs okupuotoje Lietuvoje veikusioms rezistencinėms organizacijoms, Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK‘as) 1944 m. vasario 16 d. atsišaukime „Į lietuvių tautą“ buvo paskelbęs tezę, pasak kurios Lietuvos inkorporavimas smurto keliu į Sovietų sąjungos sudėtį laikinai sustabdęs suverenių valstybės organų veikimą, bet nepanaikinęs suverenios Lietuvos valstybės. Suverenumas esantis neatskiriama tautos savybė, todėl nors atskirais atvejais tauta galinti netekti galimybės juo naudotis, pats jis ir tuomet išlieka tautoje; tauta suverenumo, kaip esminės kiekvieno tautos nario ir visos tautos sielos dalies, atsisakyti negalinti⁴⁰. Dar kiek vėliau programiniu Lietuvos valstybės atkūrimo dokumentu tapo Lietuvos Laisvės Sąjūdžio Tarybos, pasipriešinimo procese gimusios ir okupacijos laikotarpiu prisiėmusios aukščiausio tautos politinio organo, vadovaujančio politinei ir karinei tautos išsilaisvi-

36 Sinkevičius, V. Kovo 11-oji: Nepriklausomybės atkūrimo teisinė konstrukcija. *Jurisprudencija*. 2010, 3(121): 58, 61.

37 Žalimas, D. *Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimas*. Pagrindiniai klausimai pagal tarptautinę teisę. Vilnius: Rosma, 1997, p. 77–83.

38 Anušauskas, A., et al. *Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1998–1991 metais*. Vilnius: Diemedis, 2000, p. 44.

39 1941 m. birželio 23 d. Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo deklaracija. *Sukilimas, 1941 m. birželio 22–25 d.* Vilnius: Kardas, 1994, p. 64.

40 Lietuvos nepriklausomybės programos reikalu. *Sėja*. 1977, 2: 29; Raulinaitis, P. V. Tautos ištikimybė laisvės troškimui. *Į laisvę*. 1967, 40 (77): 36.

nimo kovai Lietuvoje, vaidmenį, 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija, oficialiai pripažinta (1999 m.) Lietuvos valstybės teisės aktu⁴¹, ne tik suformulavusi nepriklausomybę atkuriančios Lietuvos valstybės konstitucinius pagrindus, bet ir patvirtinusi Lietuvos valstybės tęstinumą⁴². Laisvojoje spaudoje buvo tvirtinama, kad Lietuvos valstybė „tebeegzistuoja, nors yra sovietų okupuota“⁴³, tik jėga esąs nutrauktas jos suverenios valdžios reiškimasis⁴⁴.

Nuostata apie tautos ir valstybės suverenumo išlikimą okupacijos sąlygomis, ypač aktyviai propagauta išeivijoje, siekiant ja ne tik pagrįsti pavergtos valstybės atstovavimą Sovietų sąjungos jėgai nepasiekiamose Vakarų šalyse bei organizuoti Lietuvos laisvinimo akcijas, bet ir moralinių tikslų, susijusių su pačios išeivijos dvasios ir kovingumo palaikymu.

9–10 dešimtmečių sandūroje susidarius atitinkamoms sąlygoms – Sovietų sąjungai patekus į gilią socialinę, ekonominę, politinę ir moralinę krizę, prasidėjus visuomeninio gyvenimo sąstingiiui, jos vadovams ėmus propaguoti tariamą persitvarkymą demokratijos, viešumo, minties laisvės pagrindais, net Sąjungos subjektų ekonominio savarankiškumo plėtimo idėją – Lietuvoje, vadovaujant tuomet susikūrusiam visuomeniniam Persitvarkymo Sąjūdžiui, ryžtasi jomis pasinaudoti Lietuvos valstybės suvereniteto atkūrimui.

Apie šį pasiryžimą 1989 m. birželio 18 d. viešai paskelbė Sąjūdžio Seimas, sykiu viešai kvalifikuodamas neteisėtai 1940 m. okupanto surežisuotus Lietuvoje vykusius vadinamojo liaudies seimo rinkimus, o to paties okupanto primestus liūdnai prisimenamus šio „seimo“ nutarimus, laidojusius Lietuvos valstybę, paskelbdamas negaliojančiais⁴⁵. Nepriklausomos valstybės atkūrimo šūkiu Sąjūdis ėjo į 1990 m. vasario 24 d. vykusius pirmuosius laisvus ir demokratiškus Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos rinkimus⁴⁶, kuriuose entuziastingai jį rėmusi lietuvių tauta jam suteikė tokį mandatą.

Pradėjusi darbą Aukščiausioji Taryba, ilgus metus buvusi Lietuvai svetimos valstybės primesta marionetine atstovaujama struktūra, sugebėjo transformuotis į parlamentinės kovos dėl nepriklausomybės instrumentą: pasak jos, kovo 11 d. Deklaracijos dėl Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų⁴⁷, rinkimų teisę turintys Lietuvos gyventojai išrinktiems šios Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatams

41 Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos; Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos Deklaracija. Lietuvos 1999 m. sausio 12 d. įstatymo Nr. VIII-1021 priedėlis. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 11-241.

42 Sinkevičius, V. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija Lietuvos teisės sistemoje. *Regnum est*. 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 55.

43 Lozoraitis, S. Lietuvos nepriklausomybė – realus tikslas. *Aidai*. 1966, 2: 50.

44 Sužiedėlis, S. Vasario 16-osios istorinės atramos. *Lietuva*. 1953, 3: 7.

45 Sąjūdžio Seimo 1989 m. birželio 18 d. pareiškimas „Dėl Lietuvos valstybingumo atkūrimo raidos“. *Lietuvos kelias*. Vilnius: Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis, 1989, p. 55–56.

46 Sąjūdžio rinkimų programa. *Lietuvos Sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas*. Sud. D. Blažytė, V. Kašauskienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1998, p. 333–343.

47 Deklaracija „Dėl Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų“. *Lietuvos Respublikos svarbiausių dokumentų rinkinys (1990 m. kovo 11 d. – 1990 m. gegužės 11 d.)*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 6–7.

patikėję tautos suvereninę galią (*suprema potestas*), tuo pačiu paversdami ją kokybiškai nauja institucija, turinčia galią teisiškai įkūnyti antrąjį XX a. Lietuvos valstybės atgimimą.

Kad tai *atgimimas*, o ne naujos valstybės kūrimas, šįsyk abejonių niekam nekilo, Aukščiausiosios Tarybos dokumentuose buvo aiškiai išreikšta tokia tautos valia, sovietinių agresorių prieš penkias dešimtis metų nutrauktas vos kiek ilgesnis nei dvidešimt metų trukęs laisvos ir nepriklausomos valstybės laikotarpis lietuvių tautoje dar buvo palikęs pernelyg ryškius pėdsakus ir net prisiminimus – žymią Lietuvos gyventojų dalį dar tebesudarė žmonės, turėjusieji laimę anuomet kvėptelti laisvės oro.

Parlamentiniai Aukščiausiosios Tarybos veiksmai realizuojant šį tikslą bei tų veiksmų seka buvo skrupulingai apgalvoti, politiškai ir teisiškai pasverti, logiškai nepriekaištingi, nuoseklūs ir ganėtinai išsamūs.

Pagrindinis tos pat dienos Aukščiausiosios Tarybos priimtas dokumentas – Aktas Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės Atstatymo⁴⁸, savo reikšme nenusileidžiantis Lietuvos Valstybės Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Aktui, reikšdamas Tautos valią, iškilmingai paskelbė, kad „yra *atstatomas* 1940 metais svetimos jėgos panaikintas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas, ir nuo šiol Lietuva *vėl* yra nepriklausoma valstybė“. Pratešdamas ir sustiprindamas teisinį ir istorinį akcentą dėl Lietuvos valstybingumo tęstinumo, Aktas nurodė Lietuvos valstybės konstituciniu pamatu liekant niekada nenustojusius teisinės galios Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktą ir Steigiamojo Seimo 1920 m. gegužės 15 d. Rezoliuciją dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės. Parodyta, kad atkurtosios Lietuvos valstybės tęstinumas kyla ne iš vadinamosios Lietuvos TSR, bet iš iki okupacijos gyvavusios Lietuvos Respublikos⁴⁹.

Principinę reikšmę atkuriant iki okupacijos buvusį Lietuvos valstybės statusą ir teisiniu požiūriu įtvirtinant atkurtos valstybės tęstinumą turėjo tos pačios dienos Aukščiausiosios Tarybos priimtas įstatymas Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo⁵⁰, konstatavusio, kad šio paskutiniojo nepriklausomos Lietuvos valstybės konstitucinio akto veikimas buvęs neteisėtai sustabdytas TSRS įvykdytos agresijos ir aneksijos; atstatydama pažeistas tautos ir Lietuvos valstybės suverenines teises, Taryba deklaravo jo galiojimo Lietuvos teritorijoje atnaujinimą ir sovietinių konstitucijų (1977 m. SSRS ir 1978 m. LTSR) galiojimo nutraukimą.

Bet ir šiuokart, suprantama, Lietuvos valstybės atkūrimas nereiškė mėginimo prikelti tą pačią, gyvavusią iki 1940 m. okupacijos, valstybę.

Dera prisiminti, kad šiame straipsnyje minėtas 1944 m. vasario 16 d. VLIK'o atsišaukimas „Į lietuvių tautą“ buvo paminėjęs, jog išsilaisvinusioje Lietuvoje liksianti veikti, iki nebūsimi suderinta su plačiųjų tautos sluoksnių interesais ir bendroms pokario sąlygoms, okupacijos išvakarėse galiojusi 1938 m. Konstitucija⁵¹. Tačiau Lietuvos okupacijai

48 Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktas Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1990, Nr. 9-222.

49 Sinkevičius V. *Lietuvos Respublikos pilietybė 1918–2001 metais*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002, p. 122.

50 Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1990, Nr. 9-223.

51 Lietuvos nepriklausomybės programos reikalu, *supra* note 40.

užsitęsęs, o civilizuotam pasauliui po Antrojo pasaulinio karo pasmerkus totalitarinius režimus ir akivaizdžiai pasisukus veidu į demokratiją, jau taip pat paminėtoji 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos Laisvės Sąjūdžio Tarybos Deklaracija, nustatydama būsimus nepriklausomos Lietuvos valstybės konstitucinius pagrindus, atmetė tarpukaryje ėmusį reikštis autoritarizmą ir valstybę matė parlamentine respublika, pabrėžė demokratinį jos pobūdį bei žmogaus teises. Pasak šio dokumento, iki būsimas Seimas priimsiąs naują Lietuvos Konstituciją, valstybės atkūrimas vyksiąs pagal jame formuluojamus nuostatus ir laikantis 1922 m. Lietuvos Konstitucijos dvasios⁵².

Emigracijoje, diskutuojant ateityje išsilaisvinsiančios Lietuvos valstybės teisinės problemas, taip pat, galima sakyti, vienareikšmiškai laikytasi nuomonės, kad „Lietuvos gyvenimas negalės prasidėti ten, kur okupantas nutraukė nepriklausomosios Lietuvos valstybės gyvenimo eigą“⁵³. Imta tikėti, kad atgavusioje laisvę Lietuvoje turėsianti būti moderniais pagrindais atkurta demokratinė Lietuvos valstybės santvarka⁵⁴, nes „ilgos diktatūros išvarginti lietuviai tikrai nepasisavins linkimo bei noro ir toliau turėti diktatūrinį režimą“⁵⁵, kad būsimoji konstitucija turėsianti maksimaliai adekvačiai atspindėti pastaraisiais dešimtmečiais įvykčius ekonominius, socialinius, psichologinius ir kt. pokyčius, todėl Lietuvos valstybingumo atkūrimas tarpukario konstitucinėse formose esąs nerealus⁵⁶. Sugrįžti prie okupacijos išvakarėse Lietuvoje galiojusios teisės nebūsią tikslinga dar ir dėl to, kad per palyginti trumpą nepriklausomo gyvenimo laiką ne tik konstitucijos, bet ir kiti visuomeninį gyvenimą reglamentavę nepriklausomos Lietuvos įstatymai ne visuomet evoliucionavę pažangos linkme⁵⁷. Čia gana vieningai laikytasi nuomonės dėl laikino grįžimo prie Steigiamojo Seimo 1922 m. priimtos Lietuvos Valstybės Konstitucijos⁵⁸, kuri vertinta kaip geriausiai atitikusi ne tik gyvenamojo laiko reikalavimus, bet ir niekuomet nekintančias visuomeninio gyvenimo ir asmens laisvės vertybes⁵⁹, kartu pripažįstant, kad, matuojant teorinio tobulumo masteliu, ji taip pat nebuvusi nepriekaištinga.

Ir pagaliau, atėjus lauktai išsilaisvinimo valandai ir atkuriant valstybę, vardan teisinės logikos ir nuoseklumo Aukščiausiąjai Tarybai ryžusis atnaujinti 1938 m. Lietuvos Konstitucijos galiojimą, negalėta neatsižvelgti į tai, kad faktiškas jos įgyvendinimas, jau vien neišlikus buvusioms konstitucinėms institucijoms, reikalaujantis staigių plačiausio masto pertvarkymų visame valstybiniame-teisiniame gyvenime, buvo sunkiai įmanomas, be to, ir apskritai vargu ar tikslingas, todėl jos skyrių ir straipsnių, reglamentuojančių Respublikos Prezidento, Seimo, Valstybės Tarybos ir Valstybės kontrolės statusą, galiojimas iškart buvo sustabdytas.

52 Sinkevičius, V., *supra* note 42, p. 61–63.

53 V., V. Teisinės kūrybos klausimu. *Teisininkų žinios*. 1953, 4: 4.

54 Mūsų uždaviniai tremtyje. P. Stravinsko paskaita, skaityta 1956 04 14 Čikagoje LTD. *Teisininkų žinios*. 1958, 17–18: 11.

55 Varnas, J. Kad nenueitų į šunkelius. *Tėvynės sargas*. 1980, 1: 29.

56 Lietuvos nepriklausomybės programos reikalu. *Sėja*. 1977, 1: 27.

57 Kairys, J. Kai kurių teisinių problemų išvakarėse. *Teisininkų žinios*. 1954, 6: 4.

58 Šešuvis, V. Įvadas. *Lietuvos Valstybės 1922 m. Konstitucija*. Stuttgart, 1949, p. 7.

59 Kasulaitis, A. J. Steigiamojo Seimo reikšmė. *Tėvynės sargas*. 1970, 1: 2.

Bet ir to buvo mažai. Atskiru tos pačios dienos teisės aktu sustabdytas ir šios Konstitucijos galiojimas – paties šios Konstitucijos galiojimo atstatymo fakto pakako teisiniam praėjimui susiejimui su dabartimi – ir jos vietoj patvirtintas laikinas, skubotai parengtas, užtat ganėtinai lankstus, tinkantis nesunkiai sureaguoti į galimai pasitaikysiančius teisinės raidos netobulumus ar trūkumus, konstitucinis aktas – Lietuvos Respublikos Laikinis Pagrindinis Įstatymas⁶⁰.

Dėl tų pačių priežasčių – penkiasdešimt sovietinės okupacijos metų buvo tiek pakeitę šalies visuomenę bei jos gyvenimo sąlygas, kad paprasčiausiai galvoti apie sovietinės okupacijos išvakarėse Lietuvoje galiojusios teisės sistemos atkūrimą stačiai buvo nebeįmanoma – minėtasis įstatymas apie 1938 m. Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymą paskelbė, jog tas atstatymas „pats savaime neatkuria Lietuvos Respublikoje iki 1940 m. birželio 15 d. veikusių įstatymų“. Tuo pat metu, suvokiant visuomeninių santykių nepertraukiamo teisinio reguliavimo būtinybę, dar Nepriklausomos valstybės atkūrimo išvakarėse Sąjūdžio iniciatyva buvo pradėti rengti kai kurių svarbiausių, jau nekalbant apie Konstituciją, įstatymų projektai – Pilietybės, Politinių partijų, Konstitucinio teismo ir kai kurie kiti, tuo pat metu, realizuojant Lietuvos teisės aktų viršenybės principą, įdiegta savita SSSR teisės atmetimo ar pripažinimo teisinė tvarka⁶¹.

Tačiau apie staigų perėjimą prie naujos teisės, kurios apskritai dar nebuvo, kaip ir apie visos sovietinės teisės sistemos nedelsiamą atmetimą, negalėjo būti kalbos. Nepasitvirtino emigracijoje nuskambėjęs ignoruojantis 1918 m. patirtį teiginys, jog išsilaisvinusios Lietuvos teisinis gyvenimas negalėsias pratęsti „bolševikinio okupanto sukurtos sistemos“⁶²: pakartota anuomet atsikuriančios Lietuvos valstybės paveldėtų teisės šaltinių, tik šįsyk sovietinių, istorija – įstatymo Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 3 straipsnis nustatė, kad Lietuvos Respublikoje laikinai ir toliau lieka galioti jam neprieštaraujantys iki šiol veikę Lietuvos įstatymai bei kiti teisės aktai.

Principinę reikšmę turėjo tai, kad šie įstatymai nutraukė teisinį ryšį tarp Sovietų sąjungos ir sąjunginių respublikų įstatymų pagrindų iš vienos pusės, ir Lietuvos to meto teisės – iš antros. Tuo pačiu Lietuvos teritorijoje galiojusi teisė, ilgą laiką formuota nors ir marionetinių, bet pačios Lietuvos įstatymų leidybos institucijų, formaliai įgavo kad ir laikinos, bet savarankiškos teisės sistemos statusą, kurios panaudojimo apimtis, ją nuolat papildant savo įstatymų leidėjo kūryba, sparčiai mažėjo.

Išvados

1. Šiandieninė Lietuvos valstybė yra ne vien šiuolaikinių politinių procesų, bet ir XIII a. sukurtos, penkis šimtmečius gyvavusios, du kartus agresorių pastangomis ištrintos iš Europos politinio žemėlapių ir tiek pat kartų atgimusios valstybės istorinių teisinių

60 Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1990, Nr. 9-224.

61 Prapiestis, J. Valstybingumo atkūrimo ir konstitucinio įtvirtinimo ištakose. *Jurisprudencija*. 2012, 19 (3): 859–897.

62 V., V., *supra* note 53.

tradicijų rezultatas. Valstybingumo tradicijos ir ilgaamžė patirtis ženkliai prisidėjo prie jos išlikimo, prie galimybės po užsitęsusių negandų susigrąžinti savo valstybingumą, pritaikytą pakitusioms politinėms, ekonominėms ir socialinėms sąlygoms.

2. Pirmajam pasauliniam karui baigiantis, Lietuvos valstybingumo atkūrimą sąlygojo palanki tarptautinė padėtis, visuotinis tautų apsisprendimo principo populiarumas ir ryžtingi Lietuvos politikų veiksmai. „Atkūrimu“ pabrėžtos moderniojo Lietuvos valstybingumo sąsajos su istorine Lietuvos valstybe reiškė to valstybingumo tęsinį, nors daugiausiai LDK tipo valstybei, juolab griūvant kitoms Europos imperijoms, neturint perspektyvų, ją pakeitė tautiniu etnografiniu pagrindu grindžiamas valstybingumas, kuris, kartu su pasiryžimu atkurtą Lietuvos valstybę tvarkyti pagal modernius demokratijos kanonus, ją kokybiškai skyrė nuo istorinės Lietuvos.

3. Netekusi suvereniteto dėl Sovietų sąjungos okupacijos ir aneksijos, Lietuvos Valstybė formaliai išsaugojo savo teisinius pagrindus. Jį ryžtasi atkurti susidarius tam palankioms sąlygoms Sąjungos viduje. Demokratizuota Lietuvos Aukščiausioji Taryba, pagal savo prigimtį buvusi marionetine, svetimos valstybės primesta atstovaujama struktūra, sugebėjo transformuotis į parlamentinės kovos dėl nepriklausomybės instrumentą, įkūnijusį antrąjį Lietuvos valstybės atgimimą.

4. Savos teisės formavimasis abiem atvejais vyko nuo naujai priimtiems konstituciniams aktams neprieštaraujančių iki tol Lietuvos teritorijoje veikusių kadaise jai primestų teisės normų laikinos receptijos, ilgainiui laipsniškai jas išstumiant savais įstatymais.

Literatūra

- Anušauskas, A., et al. *Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1998–1991 metais*. Vilnius: Die medis, 2000.
- Bauža, Č.; Setkauskis, P. *Lietuvos valstybingumas XX amžiuje. Atkūrimas ir tęstinumas*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2002.
- Colliander, B. *Die Beziehungen zwischen Litauen und Deutschland während der Okkupation 1915–1918*. Aktiebolag, 1935.
- Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. II. Fotograf. leid. Vilnius, 1991.
- Kairys, J. Kai kurių teisinių problemų išvakarėse. *Teisininkų žinios*. 1954, 6.
- Kasulaitis, A. J. Steigiamojo seimo reikšmė. *Tėvynės sargas*. 1970, 1.
- Kavolis, M. Mūsų įstatymdavystė ir teisdarystė. *Lietuva 1918–1938*. Fotograf. leid. Kaunas: Šviesa, 1990.
- Klimas, P. Lietuvos valstybės kūrimas 1915–1918 metais Vilniuje. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimmetis 1918–1928*. Fotograf. leid. Kaunas: Šviesa, 1990.
- Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais 1915–1918*. Sud. E. Gimžauskas. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas*. Fondas 1014 (Lietuvos Valstybės Taryba), apyrašas 1, bylos 27, 32.
- Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktas Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1990, Nr. 9-222.
- Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1990, Nr. 9-223.
- Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1990, Nr. 9-224.

- Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos; Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos Deklaracija. Lietuvos 1999 m. sausio 12 d. įstatymo Nr. VIII-1021 priedėlis. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 11-241.
- Lietuvos Respublikos svarbiausių dokumentų rinkinys (1990 m. kovo 11 d. – 1990 m. gegužės 11 d.)*. Vilnius: Mintis, 1990.
- Lietuvos nepriklausomybės programos reikalu. *Sėja*. 1977, 1; 1977, 2.
- Lietuvos Taryba. *Lietuvos aidas*. 1917, 7.
- Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai. *Laikinosios Vyriausybės žinių papildymas*. 1918, Nr. 1-1a.
- Lietuvos Valstybės Nepriklausomybės Paskelbimo Aktas. *Lietuvos novelos*. Sud. K. Šalkauskis. Kaunas, 1935.
- Lietuvos Valstybės Nepriklausomybės proklamavimas. *Lietuvos novelos*. Sud. K. Šalkauskis. Kaunas, 1935.
- Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*. Sud. A. Eidintas, R. Lopata. Vilnius: Mokslas, 1991.
- Lopata, R. Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. 9. Vilnius, 1996.
- Lozoraitis, S. Lietuvos nepriklausomybė – realus tikslas. *Aidai*. 1966, 2.
- Maksimaitis, M. Istorinės LDK teisės aidas moderniojoje Lietuvos teisėje. *Jurisprudencija*. 2012, 19 (3).
- Mūsų uždaviniai tremtyje. P. Stravinsko pasakaita, skaityta 1956 04 14 Čikagoje LTD. *Teisininkų žinios*. 1958, 17-18.
- Pirmutinis žodis. *Lietuvos aidas*. 1917, 1.
- Pranešimai Lietuvių vyriausiosios tarybos Rusijoje*. 1917, 1: 12.
- Prapiestis, J. Valstybingumo atkūrimo ir konstitucinio įtvirtinimo ištakose. *Jurisprudencija*. 2012, 19 (3).
- Purickis, J. Lietuvių veikimas Šveicarijoje Didžiojo karo metu. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Fotografuot. leid. Kaunas: Šviesa, 1990.
- Raulinaitis, P. V. *Parlamentarizmas*. Klaipėda, 1925.
- Raulinaitis, P. V. Tautos ištikimybė laisvės troškimui. *Į laisvę*. 1967, 40 (77).
- [Red. str.]. *Tiesos kardas*. 1919 02 16, 35.
- Račkauskas, K. *Lietuvos konstitucinės teisės klausimais*. New York, 1967.
- Römeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės pasekaitos*. D. 1. Kaunas, 1937, p. 451.
- Sąjūdžio rinkimų programa. *Lietuvos Sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas*. Sud. D. Blažytė, V. Kašauskienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1998.
- Sąjūdžio Seimo 1989 m. birželio 18 d. pareiškimas „Dėl Lietuvos valstybingumo atkūrimo raidos“. *Lietuvos kelias*. Vilnius: Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis, 1989.
- Sidzikauskas, V. Steigiamasis Seimas ir Lietuvos tarptautinės problemos. *Tėvynės sargas*. 1970, 1.
- Sinkevičius, V. Kovo 11-oji: Nepriklausomybės atkūrimo teisinė konstrukcija. *Jurisprudencija*. 2010, 3 (121).
- Sinkevičius, V. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija Lietuvos teisės sistemoje. *Regnum est*. 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
- Sinkevičius, V. *Lietuvos Respublikos pilietybė 1918–2001 metais*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002.
- Sugintas, A. Šis tas iš darbuotės teismo srity. *Teisininkų žinios*. 1958, 23-24.
- Sužiedėlis, S. Vasario 16-osios istorinės atramos. *Lietuva*. 1953, 3.
- Šalkauskis, K. Įstatymų kodifikacija. *Teisė*. 1939, 46.
- Šaulys, J. Dėl nepriklausomybės paskelbimo. *Lietuvos aidas*. 1918, 22.
- Šešuvis, V. *Įvadas. Lietuvos Valstybės 1922 m. Konstitucija*. Stuttgart, 1949.
- 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
- 1941 m. birželio 23 d. Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Deklaracija. *Sukilimas. 1941 m. birželio 22–25 d.* Vilnius: Kardas, 1994.

V., V. Teisinės kūrybos klausimu. *Teisininkų žinios*. 1953, 4.
 Vaitiekūnas, V. Lietuvos suverenumas Steigiamajame Seime. *Aidai*. 1970, 10.
 Varnas, J. Kad nenueitų į šunkelius. *Tėvynės sargas*. 1980, 1.

Žalimas, D. *Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimas*. Pagrindiniai klausimai pagal tarptautinę teisę. Vilnius: Rosma, 1997.
 Žinios iš Lietuvos. *Lietuvos aidas*. 1918, 76.

FORMATION OF THE CONCEPT OF REBIRTH OF LITHUANIAN STATEHOOD AND LAW

Mindaugas Maksimaitis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Today's Lithuania is the historical-legal result of many processes, including the creation of the country in the thirteen century, ongoing life during five hundred years, two annexations resulting in the disappearance from the political map and two rebirths. The tradition of statehood and extended experience has greatly contributed to its survival and its ability to regain statehood in the light of the changed political, economic and social circumstances.*

Upon the climax of the First World War, the reinstatement of the statehood of Lithuania has been influenced by favourable international situation, the popularity of the principle of nation's free choice, and the decisive actions by the Lithuanian politicians. The relationship of the modern Lithuanian statehood with the historical state of Lithuania meant the continuity of this statehood, even though it was a multinational country. Without any other prospects upon the fall of other European empires, it has been replaced by the statehood based on national ethnicity. Together with the determination to manage the reinstated country of Lithuania according to the democratic principles, this was the main difference from the historical Lithuania.

The state of Lithuania has managed to keep its own legal formal framework even though it has lost sovereignty upon annexation by the Soviet Union. The statehood has been reinstated once favourable circumstances came into place within the Union. The High Council of Lithuania has transformed from being a marionette structure forced upon by alien country into an instrument of parliamentary struggle for independence that has represented the second rebirth of the statehood of Lithuania.

The formation of own law in both cases occurred by temporarily using current alien legislation that was not in conflict with the newly adopted constitutional legislation. The former has been gradually replaced by own legislation.

Keywords: *the rebirth of the Lithuanian state and law, the Lithuanian State Council, the High Council of Lithuania – the Seimas.*

Mindaugas Maksimaitis, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos ir istorijos katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptis: Lietuvos teisės ir teisinės minties istorija.

Mindaugas Maksimaitis, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Philosophy and History of Law, Professor. Research interests: history of Lithuanian law and legal thought.